

İmge ve Göstergeler Uzamı: Dede Korkut Hikâyeleri*

Location of Image and Indicator: Stories of Dede Korkut

Prof. Dr. Ülkü ELİUZ**

Özet

Bireysel, yerel ve evrensel göndergelere sahip yüksek değerler manzumesi olan Dede Korkut Kitabı, insana ve insan gerçeğine ayna tutan kavrayışın sistemleşmesidir. Kimliksiz toplumu millet yapmaya yetecek etki ve güce sahip olan eser, yüksek seviyeli bir edebî metindir. Dile öznel değerler ve evrensel mesajlar yüklenerek düzenlenmiş olan Dede Korkut Hikâyeleri, Türk töresinin, Türk yaratıcılığının, Türk değerliliğinin, Türk insan severliğinin, Türk anlayışının ve Türk duyusunun döngüsel nitelik kazanarak evrensel bir simge değer hâline dönüşmesidir. Türk toplumunun zihin haritalarından olan hikâyelerde insan ile evren arasındaki çok yönlü ilişki çözümlenir. Tarihî ve mitolojik kültür kodları, Türk ruhunun haykırışları ile bütünleşir. Eser, ebedi varlığın ve buyruk yaşamının ülküsel sembolüdür. Türklük ağacının köklerini oluşturan Oğuzların var olma mücadelesinin ve Türk İslam ruhunun oluşum öyküsüdür. Ferdî kaygılardan uzak, ruhsal gücün maddî güçle bütünleşmesinden doğmuş kahramanca yaşayışın toplum yaşamı üzerinde şekillenmesidir. Bu bildiride imge ve gösterge uzamı niteliğindeki hikâyelerin eksenini oluşturan insani öz ve her kahramanın insani tükenişlerin ebedi bekleyişlere dönüşmesini sağlayan tipe dönüşüm süreci tahlil edilecektir. A. J. Greimas'ın göstergebilim anlayışının kuramsal düzlem olarak seçildiği çalışmada, kendini ararken insana ait değerler dizgesine doğru yolculuk yapan Dede Korkut kişilerinin, öznel ve nesnel anlamda kendilik prototipi olduğuna dikkat çekilecektir.

Anahtar kelimeler: Dede Korkut, kendilik, karakter, tip, imge, gösterge

Abstract

Dede Korkut Kitabı which has individual, domestic and universal reference and which is paradigm of moral, reflects to human and human's reality. Then arrative that has power to make society that has no identity do nation, is a quality literary text. Dede Korkut Stories which by organized with subjective values and universal messages, is form of Turkish morals, cretaivity, grateful, philanthrophy, understanding and perception. Versatile relation between human and universe is analysed in the stories one of Turkish consciousness map. There are historical and mythological culturel codesrelated to Turkish spirit. Then arrative is an idealistic symbol of literaryand life. Remote from in dividuaal worry, there is spiritual power and material power of a life of heroic. In this work humanistic essence which contains stories' linet hat image and indicator place, and process of trans-

* Bu makale ilk olarak, E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen "III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası" (19-23 Ekim 2015, Çeşme-İzmir) adlı kongrede bildiri olarak sunulmuştur. Mevcut makale söz konusu bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatı ABD, ulkueliu@ktu.edu.tr

form to type which all heroes comes from humanistic death to eternal waiting will be analysed. The work which A. J. Greimas's semiotic persuade has chosen of theoretic platform, it will be remarked that Dede Korkut people whose archonessel fand travel to values paradigmare self of prototype subjective and objective,
Keywords: Dede Korkut, entity, character, type, image, indicator

Kodlardan Anlama: Göstergibilim

Kendisi de kurmaca olan hayat, edebî eser aracılığıyla yeniden inşa edilir. Dil, söz, kültür, felsefe, tarih, bilim ile derinleşen/boyut kazanan inşa edilme sürecinde ise, insan-toplum-evren-doğa ilişkisi edebî eserin temel yapı unsurları aracılığıyla yansıtılır ya da aktarılır. Değişen ve dönüşen değer yargılarına, siyasi oluşumlara ve politik süreçlere bağlı olarak edebî metin, farklı biçim ve biçem; dil, üslup, yapı, izleğe sahip olur. Dışsal ve içeriksel anlamdaki bu koşutluk, insan-toplum birey-çevre bağıntısı ile doğrudan ilişkilidir.

Bireysel ve zamansal dönüşüm dinamiklerinin etkili olduğu tarihsel ve sanatsal ilerleyişler/değişmeler sürecinde iletişimin olduğu her durumda göstergeler, kodlar vardır. Göstergeler, kendilerinden başka bir şeye gönderme yapan eylemler ya da yapılarıdır. Kodlar, içinde göstergelerin düzenlendiği ve göstergelerin birbirleri ile nasıl ilişkilendirilebileceğini belirleyen sistemlerdir. Göstergeleri incelemek, iletişim amacıyla oluşturulan anlamlı yapının temelini ortaya çıkarma edimidir.

İdeal-gerçek, gerçek-soyut, soyut-olasılık çizgisinde evrilen sanatsal ya da edebî açılım ürünü olan eser, katmanlaşmaya dayanan karmaşık; ancak aynı zamanda tutarlı bir mekanizmadır. Göstergeler üzerinden yapılacak bir okumada metnin yapı katmanları çözümlenerek iletili saptanmaya çalışılır. Gösterge, genel olarak, *"kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb. olarak tanımlanır"* [Vardar vd. 1988: 111]. Bu açıdan; sözcükler, simgeler, işaretler vb. gösterge olarak kabul edilir ve dilsel gösterge, yazısal gösterge, görüntüsel gösterge, hareketli gösterge [Barthes 1993: 44] başlıkları altında toplanabilir.

Göstergibilim, anlam evrenini çözümlenmeyi amaçlar. Anlam oluşumu anlam yaratmak, anlamlandırmak gibi soyut durumun dizgeleştirilmesi, açığa çıkarılması gibi konular anlamla ilgili ilk akla gelenlerdir. Anlamla ilgili her şey göstergibilimin alanına girer [Guiraud 1994: 12]. Bir gösterge, bir şeyin yani nesnenin yerini tutar. Öncelikli nesnesi anlam olan göstergibilimin temel sorunu insan için dünyanın ve insanın anlamını tespit etme çabasıdır. A. J. Greimas'ın göstergibilim anlayışında da hedef anlamın belirlenmesidir. Nesnel/terimler arasındaki farklılıklara bağlı olan anlam, hem karşıtlık hem de bağıntı ilişkisidir. Bağıntı ile karşıtlığı içeren bu yapı, göstergelerin söylem içerisinde bir araya gelme ilkelerini belirler. Her metin, *"kendi göndergesini (gerçek ya da düşsel) kendi yaratır"* [Rifat 2014: 93]. Değerler arasındaki ilişkilerin ve işlemlerin farklılığını gösteren tüm kavramsal karşıtlık ve çelişkilerin sunumu, o metne özeldir.

Göstergibilimsel çözümlemede aynı metinde bulunan birimlerin benzerlik ve farklılıkları saptanarak temel anlama ulaşılır. Bunun için birimler arasındaki yapının belirlenmesi gerekir. Anlamlandırmanın temel yapısını oluşturan bağıntı, anlatı-söylem-anlam olmak üzere üç düzeyde gerçekleşir. Eyleyenlerin figüratif nitelikleri saptama, karakterlerin birbiriyle çatışan niteliklerini tespit etme ve karşıtlıkları belirleme edimleri ile yüzey yapının çözümlenmesi ile derin yapıdaki temel mantıksal- anlamsal oluşa ulaşmayı sağlar.

Göstergibilim kuramının oluşturucularından A. J. Greimas, *göstergibilimin göstergelerden ziyade anlamlandırma dizgeleri üzerinde durması gerektiğini* savunur. Temelde insan-doğa ile insan-insan bağıntılarını ve ilişkilerini inceleyerek bu ilişkileri anlamlandırmaya yönelir.

Yüzeyden Derine: Ontolojik Doğum Hikâyeleri

1. Anlatı Düzeyi: Anlatıların Genel Düzenlenişi

Dede Korkut Kitabı¹, içindeki on iki hikâye ile insanın evrensel ve ölümsüz boyutuna ayna tutar. 12 kesit hâlindeki eser, Türk-İslam ruhunun oluşum öykülerinin anlatımıdır. Mitten yazıya geçişi hayata geçiren, çabuklaştıran edebî ve ebedi şekilde sistemleştiren eserde, her bir hikâye kahramanlık destanıdır. Yaşam kimliğimizin mitik düzlemde yansıtıldığı metinler "*din, ahlak ve estetik güzelliklerin müzesi*" ve "*millî kültür*" [Gökalp 2015: 80] değeri olarak, Türk milletinin medeniyet tarihinin en önemli belgesidir. Toplumdan bireye geçişin genel ve önemli unsurları, varlık kazanan tiplerde ve olaylarda yaşatılır.

Kuşaklararası çatışmanın tüm boyutlarını sergileyen "Dede Korkut Kitabı", Oğuz toplumunun yüksek niteliği olan ve destanî bir değer hâlindeki uyumun varlığı ile mayalanmıştır. "*Millî hayat içinde evrensel insan boyutunu*" [Günay 1998: 7] yakalanması amacına hizmet eden eserin dünyası, ülküleştirilmiş dünyadır; iyiler kazanır, ödüllendirilir; kötüler kaybeder, cezalandırılır. İyi-kötü, doğa-doğüstü güçler-birey, birey-toplum bağıntıları içinde sosyal hayatın ve kültürün sürekliliği sağlanırken dünyaya düzen ve anlam da verilmek istenir. Eserde konar-göçer karakterli bir medeniyetin yaşam karşısındaki tavrı, yaşam felsefesi ve ülkücü insan tipi, Oğuz toplumunun genel karakteristiğini belirleyen hareket unsuruna uygun fiil üslubu ile aktarılır.

Dede Korkut Kitabı'ndaki on iki hikâye, başkışilerin yaşanması mümkün ve gerekli öyküsüne varlık kazandırma gayesine hizmet eden insanın ve insanlığın gelişimini anlatır. Toplumdan bireye geçişin en temel ve en önemli unsurları edebî mekânda varlık kazanır. Konar-göçer karakterli bir toplumun bireyleri olan başkışiler, ruhsal ve fiziksel güç bakımından üstün özelliklere sahiptir. İnsanın doğasında, doğuştan itibaren gelişen ve etken olan "*güç dürtüsü*"; [Marcuse 1990: 40] kahramanlık ruhu ile donatılmışlardır. Bozkır hayatının biçimlendirdiği sert mizaçlı, doğru sözlü, mert tavırlı, cesur kişiler olan bu karakterlerin hepsinin erkek olması, toplumun fiziki güce-kuvvetli insana duyduğu ihtiyacın doğal sonucudur.

Bireysel ilişkiler ve sorunların derin ve karmaşık tiplerin çatışması ile bir yüksek değerler manzumesine dönüştüğü öykülerde Dede Korkut tipi, Türk insanının, dünyaya, olaylara bakışının, erdemlerinin yazınsal söylemde temsilcisidir. Hüner, cesaret, mertlik ve sadakat ile abideleşen Oğuz yiğitleri, düşmana ve doğa-üstü güçlere daima galip gelirler, hiçbir zaman yenilmezler, geleneksel ve töresel sürekliliğin taşıyıcısı olurlar.

Dede Korkut Hikâyeleri, arka planındaki derin sistemleri ile zenginleştirilmiş, geliştirilmiş bir toplumsal değer izdüşümüdür. Anlatı düzeyinde eyleyenlerin bir kesitten diğerine hangi eylemleri yaptıkları, anlatı izlencelerini nasıl hazırladıkları gözlemlendiğinde verilmiş değil yaşanmış tarihe telmih yapıldığı metinde anlatı düzeyi genel hatları ile şu şekildedir:

Öykü no	Öykü adı	Karakterler	Konu	İzlek
1	Dirse Han Boyu Boğaç Han Boyu	-Boğaç -Dirse Han -Bayındır Han -Dede Korkut -Beyler	-Dualarla dünyaya gelme -Fiziksel gücün akıl ile tamamlanması -Ad kazanma -Eski-yeni çatışması	-Kendi olma (Olgunlaşma/Yenilenme)

¹ Bu çalışmadaki metin alıntıları, Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, TDK Yayınları, Ankara, 1997 adlı kitaptan alınmıştır.

2	Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy	-Salur Kazan -Karaçuk Çoban	-Sahip olduklarını koruma mücadelesi	-Doğa ile bütünleşme
3 ve 12	Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu İç Oğruza Dış Oğruzun Asi Olup Beyrek'i Öldürdüğü Boy	-Bamsı Beyrek -Banu Çiçek -Pay Püre Bey -Pay Piçen Bey -Deli Karçar, -Yalançı oğlu Yaltaçuk -Bayburt Hisarı Beyi -Aruz Koca -Dede Korkut	-Dualarla dünyaya gelme -Yolculuk -Esir düşme ve kurtulma -İç çatışma	-Bireyleşme -Arayış -Sorumluluk -Yozlaşma -Bağlılık
4 ve 11	Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Tutsak Olduğu Boy Salur Kazan Bey'in Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkarması	-Uruz -Kazan Bey -Burla Hatun -Dede Korkut -Beyler	-Baba-oğul çatışması -Yolculuk -Uyku nedeniyle esir düşme	-Bireyleşme -Manevi değerler
5	Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu	-Deli Dumrul -Annesi -Babası -Karısı -Dede Korkut	-Kimlik bunalımı -Hayatı ve Tanrı'yı sorgulama -Ölüme kafa tutma	-Başkaldırı -Farkındalık
6	Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu	-Kan Turalı -Selcen Hatun -Kanlı Koca -Dede Korkut	-Düşmanla mücadele -Evleneceği kızı arama	-Arayış -Bireyleşme
7	Kazlık Koca Oğlu Yigenek Boyu	-Yigenek -Dede Korkut	-Esir düşen babayı kurtarma	-Sadakat -Bireyleşme
8	Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Boy	-Basat -Tepegöz -Konur Koca Sarı Çoban -Peri Kızı -Dede Korkut	-Doğada büyüme -Akl ile fiziksel gücün birleşmesi -Periye tecavüz/ varlık ihlali	-Kendi oluş
9	Begil Oğlu Emren'in Boyu	-Emren -Begil -Bayındır Han -Dede Korkut -Beyler -Yiğitler	-Sınır koruyuculuğu -Han'a küsme -Ava çıkma	-Maneviyat -Başarı
10	Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu	-Segrek -Egrek -Dede Korkut	-Toplumsal normların dışına çıkma ve esir düşme -Esir düşen kardeşi kurtarma	-Fedakârlık

Hikâyelerdeki başkışiler, ruhsal ve fiziksel güç bakımından üstün özelliklere sahiptirler. Eser boyunca içten ve kendiliğinden daha doğru bir ifadeyle beklendiği şekilde/olması gereken bir değişim sürecinden geçerler. Doğanın saf, bozulmamış gücünü ve soylu değerlerini bir insan olarak kişiliğiyle temsil eden ideal bir değer durumundadırlar. Göçebe hayatı düzenleyen ana faktör bizzat doğanın kendisidir. Yaşam anlayışının ve kişiliğinin oluşmasını sağlayan doğa, sert, yorucu ve yıpratıcı yapısını göçebe insana da aktarır. Doğa-insan aynileşmesi/bütünleşmesi eserde etken bir unsurdur. Eserin gizli yazarı/yaratıcısı doğa tarafından "*ham, gelişmemiş, geliştirilmemiş biopisşik çekirdeklerle donatılmış (olan) insan*"ın [Mengüşoğlu 1979: 64] doğadan ayrı tutulamayacağına bilincindedir. Zira insanın bütün yaşamı, doğanın ona verdiği yeteneklerin geliştirilmesi ile mümkündür. Hayat tarzı, fizik gücü gerektiren sürekli bir hareket ve mücadeleye dayanır. Doğa şartlarının sertliği ve zorluğu, çevre topluluklarla mücadele, göçebe Oğuz'u savaşı, mücadeleci, akıncı ruhlu, sert ve hareketli bir birey hâline getirir. Bu nedenle yaşamının en önemli değeri, yaşama teminatı, var olma sembolü fizik yani maddi güçtür. Doğruluk, cömertlik, zayıfa-düşküne yardım etmek, sevgiye-dostluğa-arkadaşlığa önem vermek, kahraman olmak, iyi ve dürüst olmak ve topluluk olarak sürekli bir dinamizmin içinde olmak hep bu sembol etrafında şekillenir.

Her medeniyet kendisini yaşatacak insan tiplerini özel olarak yetiştirir. Bu yetiştirme işlevi, göçebe toplumda, örf ve âdetler vasıtasıyla yerine getirilir. Örf ya da töre, göçebe topluma düzen veren mitsel bir ruhtur. Töreye bağlılık doğal bir davranış biçimidir. Babanın yerini tutacak erkek çocuğun önemine mitin standadaki yetkili temsilcisi Dede Korkut; "*Oğul atanın yetirüdür, iki gözünün birdür. Devletlü oğul kopsa ocağının közidir. (...) Ata adın yordanda devletlü oğul yığ*" (s. 74) sözleriyle dikkat çeker. Türk töresinde erkek çocuğun önemi ve erkek çocuğu olmayan bir babanın soyunun-adının devamlılığı konusundaki endişeleri vurgulanır. Kollektif ruh/bilinç, Oğuz'da soyunu, adını- dolayısıyla Türk adını-sürdürme, devam ettirme gayretiyle birleşir. Başkışilerin bireysel maceraları doğumlarından önce başlar, "ad alma" sembolizmi ile hız kazanır. Bireyselleşme sürecinin başlama işareti olan "ad alma", mitin bireye vurduğu damgadır. Adı olmayanın var olması mümkündür. Ad, varoluş demektir. Ad, onu taşıyanın özünü yansıtan bir değerler manzumesidir. Ad almaktan var olmak mümkün değildir. Birey önce bir ad kazanacak ve sonra onu toplumun hizmetine sunacaktır. Sosyal bir gerek olan bu süreç, toplumun, kişinin kendini aşmasını, bireyselleşmesini teşvik edisidir.

Karakterleri yaratan toplumun içinde yaşadığı şartlardır. Hayvancılık ve akıncılık ile geçinen, göçebe toplumun şartları kuvvetli insan tipini zorunlu kılar. Zira düşman hiç beklenmedik bir anda insanın karşısına çıkar. Bundan dolayı çocuklar, kuvvetli ve cesur olarak yetiştirilir. Çocuklar ve yetişkinler yapmış oldukları çalışmalara ve başarılarına göre değerlendirilirler. Türklerde babadan oğula geçen irsî bir liyakat yoktur. Her çocuk adını ve yerini bizzat kendisi kazanmak zorundadır. Bu onun varlık sebebidir. Çünkü bireyselleşme tepeden inme bir süreç değildir, yaşanması ve hak edilmesi şarttır. Mertlik ve kahramanlık sembolü başkahramanlar, güç, azamet ve yenilmezlik gibi ideallerin sunumunda bir vasıtadır.

Çocuk-ergen kimliğinden erişkin-olgun-büyümüş erkek kimliğe geçişinde; yani bilinçlenme sürecinde; bireyselleşme, özerkleşme, özgünleşme ve kendi içinde bütünleşme aşamalarını yaşar. Bireyselleşme sürecinde kendi özgün yaşamı yolunda yol alırken, birey kendi bireysel mitini de oluşturmaktadır. Atlı göçebe psikolojisinde, hayatı avcılık, akıncılık ile geçen bu toplumun insanda aradığı en büyük meziyet "erlik erdemi" yani kuvvet, cesarettir. Göçebe için erdem, ailesine aşiretine bağlılık ve kahramanlıktır. Bütün bu niteliklere sahip olmadan toplumda bir değer ve yer kazanmak mümkün değildir. Kahraman çocukluk-

tan gençliğe, gençlikten bilinçlenmeye ve olgunluğa doğru yolculuk yapar. Bu yolculuk Türklük değerlerini temsil eden derin ve boyutlu erkek tiplerini yaratır. Kişiler göçebe insanın "archetype" ini temsil eder. Toplumun gereklerinin ve derin özleminin ifadesi olan bu tipler, değer taşıyıcı, yayıcı işlev görürler. İnanıldığı değerler uğruna kendini fedaya hazır olan bu kahramanlar dışa dönüktürler, sürekli hareket ederler. Zira hareketsizliğin sonunun düşman saldırısı olduğunu bilirler. Dünyaya bağlı, yaşama ihtirasıyla dolu, eğlenceyi seven, coşkulu insanlardır.

Geleneksel ve evrensel sembollerle yüklü olan eser, geçmişimizin zengin, gelişmiş ve sağlam medeniyetinin en açık belgeleridir. Teknik bakımından mensur hikâyeler bütünü olan eser, epiktir. Özellikle kahramanların konuşmalarında, bazı betimleme parçalarında serbest ritimli nazım dikkat çeker.

2. Söylem Düzeyi

Metinde söylem düzeyinin bireysel nitelik taşıyan oyuncuları, üretici sürecin anlatsal söz dizim basamağında eylemleriyle tanımlanır ve eyleyen terimiyle gösterilir. Eyleyen, bir sözcüde "eylemin belirttiği oluştaki etkin ya da edilgen biçimde katılan varlık ya da nesne(dir)" [Yücel 2005: 147]. İnsan ya da nesne, tekil ya da çoğul, somut ya da soyut olabilen eyleyen, kişi kavramından çok daha geniş kapsamlıdır; bağıntının temel öğelerindedir. Eyleyenlerin rolleri birtakım anlamsal figürlerle verilir. Bu figürler bir yapı içinde örgütlenerek metni tek anlama doğru yönlendirir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde ön planda on kişiden oluşan eyleyenler, anlatının yüzey yapısına birer oyuncu olarak dâhil olurlar ki bu aynı zamanda eserin kişiler kadrosudur. Anlatıdaki bu eyleyenler, çeşitli biçimlerde bulunan birimler arasındaki bağıntıları iletişim, isteyim ve edim olmak üzere üç eylem ekseninde gerçekleştirirler:

İletişim eksen			İsteyim eksen		Edim eksen		
Gönderici	Nesne	Alıcı	Özne	Nesne	Destekleyici	Özne	Engelleyici
Bayındır Han, Dede Korkut, Deli Dumrul.	Dua, Çocuk sahibi olma, Çadır, Kopuz, Para, Köprü.	Beyler, Yiğitler.	Başkişiler.	Ad, Güç, At, Su.	Dede Korkut, Bayındır Han, Anne-babalar, Kırk yiğit, Kırk kız.	Başkişiler.	Aruz Koca, Tepegöz, Yalancıoğlu Yaltaçuk, Tekfürler, Kırk namert, Kılbaş.

İletişim eksen, gönderici-nesne-alıcının oluşturduğu eksendir ve iletişim ekseninde göndericinin işlevi, özneyi alıcıya bir şey iletmesi için harekete geçirmektir. İsteyim eksen, özne- nesne eksen olup bu eksende özne çeşitli engelleri aşarak nesneye ulaşmaya çalışır. Edim eksen ise, destekleyici-özne-engelleyicinin oluşturduğu eksendir. Burada özne, "isteyim"den "edim"e geçer ve nesneye ulaşmak için destekleyiciden bir yardım ya da yeti alır. Ancak engelleyici, özneye güçlükler çıkararak nesneye ulaşmasını engeller.

Dede Korkut Kitabı'nda eyleyenlerin sözdizimsel işlevleri, anlatı yapısını şekillendirir. En az iki eyleyen arasındaki ilişkiden doğan temel sözce, özne ile nesne arasındaki ayrılık ya da birliktelik ilişkisi (durum sözcesi) ile bir durum sözcesini bir başka durum sözcesine dönüşümü (edim sözcesi) olmak üzere iki biçimde gerçekleşir. Her anlatı, bir başlangıç

durumu (durum sözcüğü) ile harekete geçer. Örneğin ilk hikâye, Bayındır Han'ın şölenu ve bu şölende beylerin oturdukları çadırların renkleri üzerinden kategorize edilmesiyle başlar. Bu durum sözcüğü, Oğuz toplumunda çocuğa verilen öneme ve bütün hikâyelerde sürekliliğin, ebediliğin işareti olan "çocuk imgesi"ne dikkat çekilmesidir ki böylece başka biri durum sözcüğüne geçiş yapılır. Bayındır Han'ın verdiği şölen, beylere önemli bir görevi "*çocuklarınız olsun, çoğalsın*" gerekliliğini anımsatma işlevi taşır. Böylece anlatının sonuç durumuna kadarki sürece (dualar, çocuğun/Boğaç olması, baba ile çocuğun çatışması, çocuğun ad alma mücadelesi) ait ipuçları da verilmiş olur. Sonuçtaki durum sözcüğü olan Dede Korkut'un ad vermesi ile iki durum arasındaki temel dönüşüm gerçekleşir. Dönüşüm için gerekli olan edim sözcüğü ise, Dirse Han'ın kara çadırdan oturduktan sonra eve geldiğinde karısıyla yaptığı konuşmada gizlidir. Hikâyenin dönüştürücü öznesi babasının ve kendisinin varoluşuna katkıda bulunan Boğaç'tır.

Anlatı izlencesi, edim sözcüğünün bir durum sözcüğüne etkileyip onu yeni bir durum sözcüğüne dönüştürmesi; başlangıç durumunu sonuç durumuna ulaştırarak temel dönüşümün gerçekleşmesidir. Sekizinci hikâyede yarı mitolojik bir tip olan Basat, çocukluğunda doğanın sembolü olan aslan tarafından beslenerek doğaya ulaştırılmış ve kişilik oluşumunun ilk aşamasını yaşamış olur. At basıp vuran, kan içen aslan yatağına, geriye, doğaya dönen Basat'ın bu durumunu engellemek için Oğuz'un bilicisi, ulu kişisi Dede Korkut müdahale eder: "*Oğlanum sen insansın, hayvan ile musahi bol magıl (...) senün adun Basat olsun*" (s. 207). Kendi benliğinden uzaklaşmış bireyi, vahşi doğadan ayırıp medeni çevreye kesin olarak perçinlemek için adlandırma töreni yapılır, sorun çözülmüş olur. Basat ismi, doğa-mediyet karşılaştırmasını yansıtır. Ata binme, insanlara alışma, insanlarla iletişim kurma gibi tavsiyeler doğaya dönüşe konulan töresel ve toplumsal yasağın işaretidir. Bu hatırlatma ve uyarı bireye benliğinin, adının, babasının, kimliğinin hatırlatılarak onun kendisi olmaya çağrılıdır. Metnin sonunda Basat'ın doğa ihlalinin sonucu olan Tepegöz'ü öldürmesi de bu edim sözcüğü ile imlenir. Basat'ın doğanın bir parçası olarak anlatılmış olması, insanın doğayla efsanevi-mitik bir işbirliği içinde olduğunu işaret eder. Basat'ın kişiliğinde doğanın bozulmamış gücünün de içinde bulunduğu yabancı-vahşi bir özellik vardır. Doğadan güç alan Basat, sosyal anlamda değer duygusu da kazanarak duyarlı bir kişi hâline dönüşür. Doğadaki olumsuzlaşmış değerler böylece olumlu hâle getirilmiş olunur. Kaostan kosmosa, kargaşadan düzene gidış işaret edilir. Dış ortamla insan arasında bir teolojik, sistematik, psikolojik bir bağ kurulur. Doğada yenilenmiş, onun üstün olanaklarıyla donatılmış olarak yine doğanın kirletilme günahının ürünü olan Tepegöz'ün karşısına çıkar. O hem gücü hem de aklını kullanarak doğa-insan işbirliğiyle felaketin üstesinden gelir. Basat bu yönüyle varlık ihlalinin doğuracağı felaketlere karşı, kaynağı doğa olan gücün akılla birleşmesini simgeler.

İmge ve göstergeler uzamı olan Dede Korkut Hikâyelerinde durum sözcüklerini saptamak ve bu sözcüklerin dönüşümlerini izlemek, metnin inşa edildiği insani öz ve her kahramanın insani tükenişlerin ebedi bekleyişlere dönüşmesini sağlayan tipe dönüşüm sürecine ait kodların çözülmesidir. Bu izlençe dört evrede gerçekleşir:

2. 1. Sözleşme ya da Eyletim (Başlangıç Durumu): Bir değerler dizgesi içinde yerine getirilmesi gereken bir çizgenin (şemanın) önerildiği ve kabul edildiği aşama olan bu evrede, gönderici anlatı sözdizimindeki dönüşümleri gerçekleştirecek özneyi belli bir amaç doğrultusunda etkiler, yönlendirir; gönderici ile özne arasında bir sözleşme gerçekleşir. Örneğin hem üçüncü (Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu), hem de on ikinci hikâyenin (İç Oğuz'a Taş Oğuz'un Asi Olup Beyrek'i Öldürdüğü Boy) başkışisi Bamsı Beyrek, dualarla, yakarılarla Allah'tan istenen ve dünyaya gelen bir "*klasik yazı kahramanı*"dır [Abdullah

1997: 65]. Doğumundan sonra yola çıkan bezirgânlar, onun bireyselleşme sürecine geçişi için zaman verme tasarrufunun bir belirtisi olarak, Bamsı Beyrek on beş yaşına girdiğinde geri dönmek için yola çıkarlar. Dualarla dünyaya geliş ve bir oğula sahip oluş toplumsal geleneklere göre yeterli değildir. O zaman öyle bir zamandır ki, bir kişi ad kazanmak için mutlaka bir yiğitlik göstermek zorundadır. Toplum, bireyden sorumlu bir görev bekler. Bu yazılmamış sözleşme gereğince Bamsı Beyrek bireyleşmenin hazırlık safhası olan ava çıkar, av dönüşü kendisine hediye getiren bezirgânları kâfirlerden kurtarır; fakat kendini onlara tanıtmaz. Böylece kendini aşar; erdemli ve yiğit davranışının ödülü olan adını alarak resmen varlık bulur.

2. 2. Edinç: Anlatı çizgesinin bu ikinci evresi, göndericiyle yaptığı sözleşme uyarınca gerekli işlemlerde bulunmak, zorunlu dönüşümleri gerçekleştirmek, bireyleşmeye geçebilme için öznenin gereksindiği yeteneklerin kazanıldığı evredir. Dede Korkut Kitabı'nın ikinci hikâyesinde başkışı Salur Kazan, eylemleri ile bu evre için uygun örneklerden biridir. Salur Kazan, doğanın çocuğu, zor günlerin umudu, yurdunun koruyucusu, bütün atların sahibi, Oğuz'un dayanağı, güvencesi, devamlılığıdır. Hikâye boyunca bütün kahramanlar gibi o da sınamadan geçer. Salur Kazan avdayken evi, yurdu düşmanı Şöklü Melik tarafından yağmalanır, viran edilir. Kazan Bey zor, azaplı ve ağır bir mücadele ile karşı karşıya kalır. Dayanak noktalarının hepsini birden yitirir. Kazan'ın gücü, ihtişamı, bir toplum lideri olarak manevi ve fiziki dokunulmazlığı vardır. Kazan'ın dayanak noktaları onu geçmişe bağlayan anası ve dostlarında, şimdiye bağlayan karısı ve oğlunda somut hâle getirilir. O, karısını, oğlunu, bütün servetini geçmişine yani annesine feda etmeye hazırdır. Fakat ince düşünceli, zeki, ileri görüşlü bir kişi olarak, hem geçmişini hem de geleceğini kurtarma planları yapar. Anlatı göstergebilimi, bu yetenekleri dörde ayırır:

- a) **Yapmak zorunda olmak:** Salur Kazan'ın ailesini kurtarması.
- b) **Yapmayı istemek:** Salur Kazan'ın Oğuz'a layık bir birey olma isteği.
- c) **Yapabilmek (Güç):** Salur Kazan'ın akıl ve fiziksel yetenekler.
- d) **Yapmayı bilmek (Bilgi):** Salur Kazan'ın akıl ve fiziksel yetenekleri kullanması.

2. 3. Edim: Bir durum sözcüğünden bir diğer durum sözcüğüne geçilen bu evrede, özne, edindiği kipsel edinçten yararlanarak dönüştürücü işlemlere yönelir. Öznenin isteği, gücü ve bilgisi birleşerek onun eylemini gerçekleştirmesini sağlar. Bazen de edinç evresinde engelleyici bir eyleyenin etkin olması, öznenin edim evresine geçişini önler. Edim evresine örnek olarak beşinci hikâye/olağanüstü evrenin simgesi Allah ile olağan evrenin temsilcisi Deli Dumrul arasındaki gerilimin öyküsü verilebilir. İnsanın ve insanlık tarihinin gelişim öyküsüne işaret eden bu öyküde Deli Dumrul'un şahsında, tek tanrılı bir din olan İslam'ın inanç dizgesi ve İslamiyet'in zorlayıcı gücüyle karşılaşan, animist, şamanist eski Türk toplumlarının yaşadığı sancılı-coşkulu geçiş süreci yansıtılır. Deli Dumrul, erişkinliğe geçiş sancuları, kimlik bunalımı ve ergenlik dönemine ait büyükleme kendilik tasarımlarını yaşayan bir prototiptir. O, yaptığına sorumluluğunu bilen, acılarını yaşayan olgun, trajik bir kahramandır. Büyümesi kazanımlarla birlikte kayıpları da içerir. O, hikâyenin sonunda yaşamını kurtararak kazanmış gibi görünse de aslında kaybetmiştir. Ölümle yüz yüze gelişinden başarısızlıkla çıkmıştır. Onun kaybı yaşamından daha büyük bir kayıptır, o kendi bütünlüğünün kaybetmiştir. Olgunluktan uzak, bu "*kahraman taslağı*" [Saydam 1997: 128] ölüme ve yaşama başkaldırır. Fakat acı ve sert bir deneyim yaşar ve geri adım atar. Yaşa-

mın en ağır yenilgisini tadan Deli Dumrul, böylece yaşayan ve yaşamın değerinin farkına varan bir kişi hâline gelir. Deli Dumrul ölen yahşi yiğitte kendi hiçliğini/acizliğini fark eder.

Kurumuş çayın üzerine yaptırdığı köprü ile iç kargaşasını, ruhsal anarşisini zorbalıkla çözmeye çalışır. Köprü yapımı, bilincin doğumu-tomurcuklanması, bilincin ölümü-dağılması imgelerine işaret eden bir geçiş dönüm noktasıdır. Kurumuş çay ise eskiyi, atalarını, ana-babasını imler. Deli Dumrul'un bilinci ancak kurumuş çayın üzerindeki bir köprü ile yeniden doğabilecektir. Bu uğurda eskinin yani ana-babanın feda edilmesi ise kaçınılmazdır. O, bu dayanılmaz yükü bütün gücü ve dayanıklılığına rağmen taşıyamaz. Dolayısıyla o, hikâyenin başında ölüm ve Allah gibi değerleri anlayamayan eksik ve boyutsuz bir kişiliktir. Hikâyenin sonunda ise eksikliği ortadan kalkar. Ruhsal anlamda olumlu ve olumsuz nitelikler taşıyan gelişim ve değişim yaşar. Allah'ın, ölümün ve var olmanın bilincine varması onu kısmen tamamlar; fakat anne-babasını kendisi için feda etmekten çekinmemesini, onların ölümüne sebep olması, bundan suçluluk ve pişmanlık duymaması ile eksikliği devam eder. Olgunlaşmamış, büyümemiş, şaşkın ve çaresiz deli kahraman, öykünün sonunda bireyselleşir. Ölümle sınanması, kahramanın erkekler sınıfına katılması için gerekli ve zorunlu olan "ad alma" gibi bir aşama yani "inisiyasyonları" (kabul töreni)dir [Saydam 1997: 144]. Ergenlikten olgunluğa geçişi imler. Deli Dumrul, insanlığın ölüm karşısındaki inkâr, öfke, hiddet, pazarlık, depresyon gibi evrelerini trajik bir şekilde yansıtır. Ölüm-kalım arasında kalan insanın, bağışlanma yani yeniden doğma umudunu temsil eder. Çaresizliği, zayıflığı ile yüz yüze gelen Deli Dumrul, etrafa saçtığı korkunun en alasını yaşarken, insanın Allah karşısındaki aczini en acı ve en etkili yolla öğenmiş olur. Toplumsal düzene karşı başkaldıran birey, karşısında kendisinden daha güçlü bir varlık alanı ile karşılaşır. İnsan- üstü ve doğa-üstü bu varlık alanının mutlak hâkimi Tanrı ve aracı değer- kişi konumunda olan ise Azrail'dir. Deli Dumrul, varoluş kavgası içinde biyolojik, psiko-sosyal ve kültürel düzlemde bireysel bir gelişim öyküsü yaşar. O, roman karakteri kazanabilecek kadar boyutlu bir tiptir. İnsanın yaşayan yanlarını ve dünyaya bağlılığını kültürel düzlemde yansıtır.

2. 4. Tanınma ve Yaptırım (Sonuç Durumu): Özne, nesneye ulaşmak için uyguladığı dönüşüm işlemlerinin son durumunu gözlemler. Gönderici ise dönüşümlerin doğruluğunu, gerçekliğini değerlendirip özneyi yapılan sözleşme uyarınca ya ödüllendirir, ya da cezalandırır [Kıran vd. 2000: 148]. Bu aşama için onuncu hikâye örnek verilebilir. Hikâyenin başkışısı Segrek'in büyük kardeşi Egrekdelü, yahşi, bahadır, kimseye boyun eğmeyen, hiç kimsenin düşüncesine önem vermeyen, kendisine engel tanımayan, Han'ın divanına bile istediğinde gelecek kadar rahat tavırlı bir kişiliktir. Egrek bu serbest tavırlarını hak etmesi gerektiği konusunda uyarılır. Bunun üzerine bireysel ve toplumsal konumunu hak etmek için kendisinden bekleneni ve olması gerekeni yapar; yanına yiğitlerini de alarak akına çıkar. Akın yolunda yaptıkları yanlış davranışlar yüzünden yiğitleri ölür, kendisi de esir düşer. Küçük kardeşi Segrek, Egrek'in ölmediğini, sağ olduğunu ve Alınca kalesinde esir olduğunu tesadüfen öğrenir. Kardeş sevgisi, kardeşe sahip olmanın önemi vurgulandığı öyküde Egrek, kardeşini kurtarmak amacıyla savaş için sefere hazırlanır. Anne-babası, onu bu tehlikeli yoldan alıkoymak için çok yalvarırlar. Çünkü kardeş, kişinin biyolojik ve toplumsal tamamlayıcısı, dayanağı ve güvencesidir; kardeşin varlığı, kişinin varlığını güçlendirir. Segrek, yedinci hikâyedeki Yigenek gibi, geçmişin, geleneğin, tecrübenin sembolü büyük kardeşini esaretten kurtarmak için mücadele eder. Bu mücadele onun olgunlaşmasını ve yiğitliğinin nam salmasını sağlar. Segrek aslında sadece kardeşinin uğrunda değil, bütün bir boy menfaati uğrunda kurban olmaya hazırdır. Onu bundan vazgeçirmek için önüne dar, şahsi bir menfaat yolu koyulur. Fakat kahraman, genel menfaati üstün tutar. Bu yol ayrımında Beyrek ve Basat'ın da kaldığı görülür. Onlar da genel menfaati tercih ederler. Genel ideale

hizmet için varlık bulmuş olan bu kahramanlar, ortak ve manevi uyumdan dışarı çıkmazlar; olması gerek sesine uygun hareket ederek insan olma yolunda zirveleşirler.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde her anlatı aynı temel çizgiye göre birbirini izleyen üç deneyim biçiminde gelişip sonuçlanır [Yücel 2005: 127]. Yetilendirici deneyim; (öznenin belli bir edimi gerçekleştirebilmesi için gerekli edinci kazanması), sonuçlandırıcı deneyim; (öznenin izlencesini gerçekleştirebilmesi gereken edimi başarması), onurlandırıcı deneyim; (öznenin başarısının başkalarının tanınması ve onaylanması). Greimas'a göre, bu üç temel deneyimden oluşan anlatı çizgesi, yalnızca her anlatıda bir kalıp, yalnızca her anlatı kahramanının izlediği bir yol olarak değil; insan eyleminin, insan yaşamının anlamının aranmasıdır. Bu eyleyenleri gerçekleştiren oyuncular vardır. Bir oyuncu birden çok eyleyeni gerçekleştirebilirken tek bir eyleyen birkaç oyuncu tarafından gerçekleştirilebilir [İşeri 2000: 14].

Destan geleneğinden hikâye geleneğine geçişin en önemli halkası olan Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuz boyunun kültürünü ve insan tipini yansıtır. Türk kültürünün ve Türk insanının sürekli, değişken ve boyutlu kişilik değerlerinin tespit edileceği eserde, konar- göçer karakterli toplumun değerlerinin yoğunlaştığı hikâye kahramanları, evrensel insan tipinin yakalanmasına ve tespitine hizmet ederler. Anlatma esasına bağlı edebî eserlerin geçerli, gerekli ve orijinal olmasını sağlayan üç unsurdan biri olan "orijinal tip yaratma" özelliği, Dede Korkut Hikâyeleri'nde en üst yansımaları bulur.

Dede Korkut Kitabı, değişmez olanı ya da yüzeysel farklılıklar arasındaki değişmez öğeler bakımından evrensel değer ve mesajların taşıyıcısı durumundaki tipler geçiti hâlidir. Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki tipler ülkücü/tematik gücü temsil eden tipler; "a) alp tipi, b) ulu kişi tipi ve yozlaşmayı temsil eden tipler"; "a) yozlaşmayı kalıtsal olarak devam ettiren tipler, b) toplumsal sürecin yozlaştırdığı tipler" olarak iki aşamalı olarak kurgulanır.

Toplumsal bir değerın kişileşmesi, bir değer yoğunluğunun insanlaşması olan tip sözcüğü, anlatma esasına bağlı edebî eserlerin en asli unsurlarından biridir. Yoğunluk kazanan değer, nitelik, ölçü tipin genel karakterlerini belirleyen anlam yüklü özellikler bütünüdür. Edebî eserdeki tiplerin tespiti ve tahlili metnin çözümlenmesinde en önemli aşamadır. Her tipoloji eserin yoğun yapısına yönelik bir yol gösterici; şifre çözücü ve değer taşıyıcıdır.

"Edebî eserlerin anahtar" [Kaplan 1991: 5] olan tipler, yüksek değerler manzumesi hâlindeki edebî eserin zenginleştirilmesi ve geliştirilmesine hizmet ederler. Sosyal bir kavram ve ruhsal bir tutum olan tip sözcüğü, yaşam serüveni içindeki insanda belli bir ruhsal dışavurumun ön plana çıkması/genelleşmesi; "bir insanın çevre karşısında aldığı tavrın, saygınlık eğiliminin toplumsallık duygusuyla bağlantılı olarak amacına ulaşmak için izlediği temel doğrultudur" [Adler 1996: 183]. Her biri kendi dışında bir şeyi temsil eden hikâyelerdeki şahıs kadrosunun eserdeki izleksel rolleri, şu şekildedir:

Oyuncular (Edenler)	İzleksel Roller
Dede Korkut	Kültürel Ata (Saydam 1997: 15)/ Ozan
Boğaç Han	Kendi olma
Salur Kazan	Oğuz'un dayanağı/ güvencesi
Bamsı Beyrek	Bireyleşme, sorumluluk
Uruz	Doğa ile bütünleşme
Deli Dumrul	Başkaldırı
Kan Turalı	Arayış
Yigenek	Sadakât

Basat	Kendi oluş
Emren	Maneviyat
Segrek	Başarı
Tepegöz	Varlık ihlali
Bayındır Han	Otorite
Karaçuk çoban	Sadakat
Dirse Han	Aldanma ve uyanış
Pay Piçen Bey	Soy endişesi
Pay Püre Bey	Soy endişesi
Banu çiçek	Bağlılık ve güç
Burla hatun	Namus
Selcen hatun	Güvenilirlik ve güç
Deli Karçar	Yozlaşma
Yalancı Oğlu Yaltaçuk	Sahtekârlık ve çıkar
Aruz koca	Geçmiş
Konur koca sarı çoban	Sorumsuzluk ve bozulma
Kısırça yenge	Kısırlık
Boğazça Fatma	Cinsellik
Kırk kız/ kırk yiğit	Destek
Kılbaş	İhanet
Kırk namert	Engel
Şöklı Melik/ Bayburt Hisarı Beji	Düşman ve esaret

Toplumun temel değerlerinin geleneksel ve evrensel temsilcileri olan Dede Korkut kişileri, sosyal bakımdan da anlam ifade eden "*ayırıcı niteliğe sahip sayılan bireylerdir*" [Tezcan 1972: 9] ve bütün davranışları bir amaç tarafından belirlenir. Bu amaç başkalarından üstün ve güçlü olma, başkalarına söz geçirme şeklinde kendini açığa vurur.

3. Derin Düzey: Anlamsal-Mantıksal Düzey

Anlatıdaki yüzeysel düzeyindeki eyleyenler, dönüşümler, anlatı izlenceleri, figürler ve izleksel roller saptandıktan sonra derin düzeydeki anlamsal-mantıksal yapıyı çözümlemek gerekir. Yüzeysel yapıdaki birimler anlatıda kolayca gözlemlenebilir; ancak derin yapıdaki birimler sözcüde açıkça görünmeyen anlamsal alanı ifade eder. Göstergibilimsel çözümleme de derin düzeyde anlamlamayı yöneten mantığı ve anlamı düzenleyen karşıt çiftleri bulmayı hedefler [Uçan 2002: 111].

Dede Korkut Kitabı, Türk tarihine yön veren fikir ve değerler birikiminin yansıdığı/yansıtıldığı anlatımlar bütünüdür. Eserde insanın, yaşam yolculuğu içerisindeki var olma mücadelesi, bireysel ve kültürel düzlemde irdelenir. Millî kimliğimizi, millî ben'i yakalama endişesi taşıyan her metin halkasında temel yaşam prensiplerimizin bir sentezini bulmak mümkündür. Türk insanının aşama aşama bilinçlenmesi/bireyselleşmesi gözler önüne serilir.

Bu hikâyelerde, Türk insanının yaşam, inanç ve değerler dünyası karakteristik özellikleri ile derin, boyutlu ve mitik bir kategoride sunulur: "*Mitler kolektif bilinçdışının doğrudan bir ifade biçimi olduklarından benzer biçimlerde bütün insanlar arasında ve bütün çağlarda bulunurlar. İnsan, mit yaratma gücünü kaybettiği zaman varlığının yaratıcı güçleriyle olan temasını kaybeder*" [Fordham 1983: 33]. Temel amacı insana özgü duygu, bilgi ve fikir birikimini estetik ölçüler içinde yeniden kurmak ve yansıtmak olan sanat, Dede Korkut Kitabı ile bu işlevini en mükemmel şekilde yerine getirir. Bu destanî hikâyeler bütünü, Türk töresi, Türk yaratıcılığı ile Türk aile ve toplumsal anlayışının bir simgesidir. Türk kültürünün ana dayanağıdır ve zihnidir. Zira destan, "*vesikanın yetersiz kaldığı yerde oluşan edebilemiş tarih, ortak hafızadır*" [Tural 1998: 74]. Hikâyelerin ekseninde insani öz ve kendi olma mücadelesi vardır. Her kahraman insani tükenişlerin ebedi bekleyişlere dönüşmesini sağlayan bir tip hâlinedir ve Türk bilincinin evrensel insan tipine dönüşümüne zemin hazırlarlar.

Türk insanının çevresini dünya yapma becerisini ve başarısının her birey, her kavram ve her simge değer Türk milletinin ruhuna tutulan bir ayna gibidir. Türklüğün üzerine oturtulduğu anlam ve değerler bütünü çözümlenmesidir. İnsani kültürün estetik bir tahlili olan bu abide eserin, hayat gibi doğum hikâyesi ile başlayıp ölüm hikâyesi ile sona ermiş olması tesadüfî değildir. Yüksek değerlere sahip, boyutlu, gelişmiş bireylerden oluşan Oğuz toplumunun sembol isimlerinden Boğaç ilk hikâyede dualarla, adaklarla dünyaya gelir. Son hikâyede ise tip yaratma geleneğimizin en yüksek örneklerinden biri olan güç, azamet, yenilmezlik gibi ülkülerin sunumunda bir vasıta olan Bamsı Beyrek'in ölümü, "*insanın toplumsal öz yapısının*" [Fromm 1996: 87] insan gerçeğinin bütünleşerek eseri şekillendirmesidir.

Eserdeki her tip, eserin okuyucusuna veya dinleyicisine ulaştırmak istediği mesajı, olaylar boyunca üstlenen ve esere bu bakış açısından hizmet edendir. Dede Korkut tipleri, Ziya Gökalp'in "*vatani ahlak*" [Gökalp 2015: 80] dediği Türk vatanının genişlemesini, ebedileşmesini kendi bireysel faydalarından önce görür ve üstün tutarlar. Topraktaki yaratma gücünün kişileşmiş değerleri olan Oğuz yiğitleri, duygusal ve kültürel yapılanmaları ile "biz" hâline dönüşür. Böylece eser "biz kimiz?" sorusunun cevabını veren bir nitelik kazanır.

Dile öznel değerler ve evrensel mesajlar yüklenerek düzenlenmiş olan Dede Korkut Hikâyeleri, Türk töresinin, Türk yaratıcılığının, Türk değerbilirliğinin, Türk insan severliğinin, Türk anlayışının ve Türk duyusunun döngüsel bir nitelik kazanarak evrensel bir simge değer hâline dönüşmesidir. İnsana ve insan gerçeğine ayna tutan bir kavrayışın sistemleştiği bu metinlerdeki karşıt çiftlerin kavram ve simge düzlemindeki görünümü şu şekildedir:

	Tematik Değer	Karşı Değer
Kavram Düzleminde	Kendilik	Esaret/ tutsaklık
	Özgürlük	Yozlaşma/olan
	Olması gereken/ değerlere bağlılık	Hayvan olmak
	İnsan olmak	Eski
	Şimdi/ yeni	Ölüm/durgunluk
	Yaşam/ eylem	Hile/aldatma/namertlik
	Kahramanlık/ yiğitlik/ doğruluk/ sadakat	Deneyimsizlik
	Deneyim	Kargaşa/kaos
	Düzen- uyum/ kozmos	Varlık/doğa ihlali
	Sevgi	Kısırlık
	Doğurganlık	Çıkar
	Fedakârlık	

Simge Düzleminde	İnsan	Hayvan
	Çocuk	Çocuksuzluk
	Ak çadır/ otağ- Kızıl çadır/ otağ	Kara çadır/ otağ
	Dua	Beddua
	Adak	Kurban
	Ad	Adsızlık
	Hızır'ın ilacı (dağ çiçeği- anne sütü)	Kurumuş çay
	Rüya	Kara kaygulu rüya
	Anne	Kısırlık
	Av	Tuzak
	Kanlı gömlek	Körlük
	At	Atsızlık
	Şahin	Doğan
	Aslan	Boğa
	Doğa	Zindan
	Su	Pire
	Kurt	Köpek
Köprü	Para	
Ok	Mızrak	
Ağaç	Çorak	

Dede Korkut Kitabı'nda bireysel değerler ve kolektif değerler dramatik aksiyonun sağlanmasında ülkü değerleri temsil ederler. Her ülkü değerinin bir karşı değeri vardır; edebî eser iki farklı ve zıt değer/gücün çatışması, sürekli yüzleşmesidir. Öykülerde, son metin halkası olan "İç Oğuzun Dış Oğuzu Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy" hariç iyiyi, gücü, değerlerden gelen sesi, Oğuz'u temsil eden taraf kazanır. Anlatıcının da tarafını tuttuğu evrensel insan tipi ve onun yaşamı etrafında şekillenen kavramlar ve simgeler ülküleşir.

On iki öykü birbirine derin bağlarla ve olay örgüleri ile bağlıdır; kahramanların öyküler arası geçişleri esere bütünlük kazandırır. Destanî özellik taşıyan ve kahramanlık duygusu ile donatılmış olan Dede Korkut bireyleri, millî kültür kodlarının yaşatıcı ve ayırt edici nitelikleri; boyutlu, derin, karmaşık kişilikleri ile öze/merkeze dönüşün metin düzeyinde aktarımına hizmet ederler.

Çatışma, değişme, gelişme süreci yaşayan; sosyal yaşam ve değerler dünyasının yansıtılmasında anahtar konumunda olan başkışiler, tematik güce ait değerlerin kavram- simge düzleminde somut hale getirilmesini sağlarlar.

Sonuç: Aynılar, Farklıdır

Simge ve gönderge üzerine inşa edilen söylem, bireyin tarihselliği ve bu tarihselliğin oluşturduğu ontik anlamlar bütünü merkezli olarak bilinç dışındaki varlık alanlarının bilinçaltına taşınarak zihinsel ve algısal bir değer hâlinde yeniden doğumdur. Bu doğum ile özgür içkinliğin derinliklerindeki aşkınlık, geçmişin geleceğe dönük yüzü ve ruh için varlık bulan maddenin ebedi olarak kaydedilmesidir. Simge ve gösterge aracılığıyla yapılan çağrı ile bireye varoluşun bilincine ulaşması olanağı sunulur. Simge ve gösterge düzeyindeki söylem sadece dışarıyı değil, içeriği de imler; verili olanlar oluşturulmuş, kazanılmış ve kurulmuşlarla tamamlanır. Birey, bu simge ve gösterge uzamında zamansallığın sınırlarını aşabilme gücüne kavuşur. Ve artık simge ve göstergeler, insana ilahi olarak aktarılan, mekâna ve zamana yayılan kodlar bütünü işlevindedir.

İlişkiler ve kodlar ağının kişi-kavram-simge üçlüsünde aktarıldığı Dede Korkut Kitabı, kahramanların yaşanması mümkün ve gerekli öyküsünü varlık kazandıran bir edebî metindir. Kendi olma sürecinde arayış, oluşum ve tamamlanma yaşayan bireylerin arketipsel öyküleri toplamı olan eserde Türk insanının kültürü ve insan tipleri yansıtılır. Zamanı aşan boyutuyla öyküler, destan kültürü, tarih gerçeği ve masal dünyasıyla sentezlendiği belgelerdir. Türk toplumunun bireysel, yerel ve evrensel değer yargılarını var oluşlarından bu yana geliştirdikleri ana bir kültür kaynağıdır. Tarihî ve mitolojik bir perspektif kazanan ve insan gerçeğini anlamaya yönelik bu edebî eserde, ayrıntılar mükemmel bir kompozisyon içinde sunulur. Öncelikle Türk insanı ve daha sonra geniş ve derin bir düzlemde bütün insanlık yansıtılır; bu eserin edebî ve ebedi bir nitelik kazanmasını sağlar. Eserde Türk-İslam ruhunun oluşum öyküsü, yeni dine geçiş mitiyle özdeş anlatılır.

Toplumdan bireye geçişi hızlandıran, destekleyen, yaşama geçiren ve çabuklaştıran Dede Korkut Hikâyeleri'nde, insanlığın ortak noktaları metinleşir ve insana verilen değer gözler önüne serilir. Esere sinen "Türk ruhu" ve eserler vasıtasıyla ölümsüzleşen bireysel, yerel ve evrensel niteliklere sahip "Türk insan tipi" varlığımızın teminatıdır.

KAYNAKÇA

- 📖 ABDULLA Kemal [1997]. *Gizli Dede Korkut*, İstanbul: Ötüken Yay.
- 📖 ADLER Alfred [1996]. *İnsanı Tanıma Sanatı*, İstanbul: Say Yay.
- 📖 BARTHES Roland [1993]. *Göstergebilimsel Serüven*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- 📖 ERGİN Muharrem [1997]. *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: TDK Yay.
- 📖 FORDHAM Frieda [1983]. *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Say Yay.
- 📖 FROMM Erich [1996]. *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum*, Çev. Necla Arat, İstanbul: Say Yay.
- 📖 GÖKALP Ziya [2015]. *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: İnkilâp Yay.
- 📖 GUIRAUD Pierre [1994]. *Göstergebilim*, Çev. Mehmet Yalçın, Ankara: İmge Yay.
- 📖 GÜNAY Umay [1998]. "Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki Karakterlerin Tahlili", *Millî Folklor Dergisi*, S. 37, ss.3-11
- 📖 İŞERİ Kamil [2000]. "Yolcu ile Yılan Adlı Masalın Göstergebilimsel Çözümlemesi", *Ana Dili Dergisi*, S. 18, ss.12-27
- 📖 KAPLAN Mehmet [1991]. *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-3 Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yay.
- 📖 KIRAN Zeynel Vd. [2000]. *Yazınsal Okuma Süreçleri: Dilbilim, Gösergebilim ve Yazınbilim Yöntemleriyle Çözümlemeler*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- 📖 MARCUSE Herbert [1990]. *Tek Boyutlu İnsan*, İstanbul: İdea Yay.
- 📖 MENGÜŞOĞLU Takiyettin [1979]. *İnsan ve Hayvan Dünya ve Çevre*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- 📖 RİFAT Mehmet [2014]. *Göstergebilimin ABC'si*, İstanbul: Say Yay.
- 📖 SAYDAM M.Bilgin [1997]. *Deli Dumrul Bilinci*, İstanbul: Metis Yay.
- 📖 TEZCAN Mahmut [1972]. *Türklerle İlgili Stereotipler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay.
- 📖 TURAL Sadık [1998]. *Destana Akan Duyarlılık*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- 📖 UÇAN Hilmi [2002]. *Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim*, İstanbul: Perşembe Kitapları.
- 📖 YÜCEL Tahsin [2005]. *Yapısalcılık*, İstanbul: Can Yay.
- 📖 VARDAR Berke vd. [1988]. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: ABC Yay.